

MED101
Psychology of Learning & development

UNIT 1 Introduction to psychological basis of education

1.1 Methods of educational psychology

Educational psychology employs various methods to improve teaching learning process in classroom.

शैक्षणिक मानसशास्त्र वर्गात अध्यापन शिक्षण प्रक्रिया सुधारण्यासाठी विविध पद्धती वापरते

- Methods of study in psychology** -
1. Introspection/ Self-reporting आत्मनिरीक्षण
  2. Observation निरीक्षण
  3. Survey सर्वेक्षण
  4. Case study व्यक्ती अभ्यास
  5. Interview मुलाखत
  6. Testing चाचणी
  7. Experimental प्रायोगिक

1. Introspection आत्मनिरीक्षण

- Latin word “Introsphere” means to look within. लॅटिन शब्द "Introsphere" म्हणजे आतमध्ये पाहणे.
- Self observation in which one perceives, analyses and reports one's own feelings. स्वतःचे निरीक्षण ज्यामध्ये व्यक्ती स्वतःच्या भावना नोंदवते, समजते, आणि विश्लेषण करते

Merits: फायदे

- We do not need any apparatus or laboratory. कोणतेही उपकरण किंवा प्रयोगशाळेची गरज नाही.
- Can be used any time and everywhere. कधीही आणि कुठेही वापरली जाऊ शकते.
- Easiest method and readily available to the individual. सर्वात सोपी पद्धत आणि व्यक्तीसाठी सहज उपलब्ध.
- More objective method अधिक वस्तुनिष्ठ पद्धत
- Individual can identify his own emotions and feelings. व्यक्ती स्वतःच्या भाव-भावना ओळखू शकतो.

Limitations मर्यादा:

- One cannot study the working of one's mind. The state of anger or fear etc. disappear while introspection.
एखाद्याच्या मनाच्या कार्याचा अभ्यास कोणी करू शकत नाही. आत्मपरीक्षण करताना राग किंवा भीती इत्यादींची स्थिती नाहीशी होते.
- It is difficult to introspect psychologically changing experiences.
मानसिकदृष्ट्या बदलणाऱ्या अनुभवांचे आत्मपरीक्षण करणे अवघड आहे.
- The data cannot be verified. माहितीची सत्यता पडताळणे शक्य नाही.
- The collected data is highly subjective. गोळा केलेली माहिती अत्यंत व्यक्तिनिष्ठ आहे.
- Abnormal human beings cannot introspect. असामान्य मनुष्य आत्मनिरीक्षण करू शकत नाही.
- Introspection cannot be done by children. आत्मनिरीक्षण लहान मुले करू शकत नाहीत.

2. Observation निरिक्षण

Perception of an individual's behavior under natural conditions by other individuals.

इतर व्यक्तींकडून नैसर्गिक परिस्थितीत एखाद्या व्यक्तीच्या वर्तनाची पाहणी.

Merits फायदे :

- It is more reliable and objective. हे अधिक विश्वासाहर् आणि वस्तुनिष्ठ आहे.
- Done in natural situations and more useful in restricted study.
नैसर्गिक परिस्थितीत पूर्ण आणि मर्यादित अभ्यासासाठी अधिक उपयुक्त.
- Does not require tool or equipment. साधन किंवा उपकरणे आवश्यक नाहीत.
- Can be used in every situation. कोणत्याही परिस्थितीत वापरता येते.
- Useful for both individual and groups. वैयक्तिक आणि समूह दोन्हीसाठी उपयुक्त.

Limitations मर्यादा

- Personal prejudices and bias of the observer. वैयक्तिक पूर्वग्रह आणि निरीक्षकाचे पूर्वाग्रह यांचा परिणाम.
- Records may not be written with 100% accuracy. 100% अचूकतेसह नोंदी लिहिल्या जाऊ शकत नाहीत.
- Small sample of behaviour can be observed. वर्तनाचा लहान नमुण्याचे निरीक्षण शक्य.
- It reveals the overt behavior only. हे केवळ दर्शनीय वागणूकीचे निरीक्षण करते.

3. Survey सर्वेक्षण

- **Survey method enables to collect data via questionnaires or interviews, from a large number of respondents.**

सर्वेक्षण पद्धतीद्वारे मोठ्या संख्येने प्रतिसादकांकडून प्रश्नावली किंवा मुलाखतीद्वारे डेटा संकलित केला जातो

- **Surveys provide important information for all kinds of public information and research fields. e.g. marketing research, psychology, health professionals and sociology etc.**

सर्व प्रकारच्या सार्वजनिक माहिती आणि संशोधन क्षेत्रांसाठी सर्वेक्षण महत्त्वपूर्ण माहिती प्रदान करतात.

उदा. विपणन संशोधन, मानसशास्त्र, आरोग्य व्यावसायिक आणि समाजशास्त्र इ.

There are several ways of administering a survey: सर्वेक्षण करण्याचे अनेक मार्ग आहेत:

- **Structured Interviews** संरचित मुलाखती
- **Questionnaire** प्रश्नावली
- **Mails, telephone, online mode**
- **Surveys are generally standardized to ensure that they have reliability and validity so that the results can be generalized to the larger population.**

विश्वसनीयता आणि वैधता आहे याची खात्री करण्यासाठी सामान्यतः सर्वेक्षण हे प्रमाणित केले जाते जेणेकरून परिणाम मोठ्या लोकसंख्येस सामान्य केले जाऊ शकतात.

▪ **Advantages of using Survey method:** सर्वेक्षण पद्धती वापरण्याचे फायदे:

- **Allow to collect a large amount of data in a relatively short period of time.**

तुलनेने कमी कालावधीत मोठ्या प्रमाणात माहिती संकलित करता येते.

- **Less expensive** कमी खर्चिक

- **Can be created quickly and administered easily.**

कमी वेळात तयार केले जाऊ शकते आणि सहजतेने कार्यवाही केली जाऊ शकते.

- **Conducted remotely can reduce or prevent geographical dependence.**

दूरस्थपणे आयोजित केल्याने भौगोलिक अवलंबन कमी होऊ शकते किंवा रोखता येतो

- **Can be used to collect information on wide range of things like personal facts, attitude, behavior and opinions.**

वैयक्तिक तथ्ये, दृष्टीकोन, वर्तन आणि मते यासारख्या विस्तृत गोष्टींची माहिती संकलित करण्यासाठी वापरले जाऊ शकते.

▪ **Disadvantages of using Survey method:** सर्वेक्षण पद्धती वापरण्याचे तोटे:

- **The answer choices provided on a survey may not be an accurate reflection of the participant's feelings.**

सर्वेक्षणात प्रदान केलेल्या उत्तराच्या निवडी भाग घेणाऱ्याच्या भावनांचे अचूक प्रतिबिंब असू शकत नाहीत.

- **Some questions could be left ignored or unanswered.**

काही प्रश्न दुर्लक्षित किंवा अनुत्तरित सोडले जाऊ शकतात.

- **Poor construction and administration.** सर्वेक्षणाची अयोग्य रचना व कार्यवाही.

- **Open-ended questions allow for individualized answers which cannot be quantified.**

मुक्त प्रश्न वैयक्तिकृत उत्तरास अनुमती देतात ज्याचे परिमाण करणे शक्य नाही.

4. Case Study व्यक्ती अभ्यास

“ A Case study is an in-depth study of individual or a group of people. ”

“व्यक्ती अभ्यास हा वैयक्तिक किंवा लोकांच्या गटाचा सखोल अभ्यास असतो”.

- **In case study , nearly every aspect of the subject’s life and history is analyzed to understand the patterns and causes for behavior.**

व्यक्ती अभ्यासामध्ये, विषयाचे जीवन आणि इतिहासाच्या जवळपास प्रत्येक पैलूचे आचरण आणि वर्तनाची कारणे समजून घेण्यासाठी विश्लेषित केले जाते.

- **The case study research method originated in clinical medicine.**

व्यक्ती अभ्यास संशोधन पद्धतीची उत्पत्ती वैद्यकीय शास्त्रात झाली.

Types of Case Study व्यक्ती अभ्यास पद्धतीचे प्रकार :

1. *Illustrative* स्पष्टीकरणात्मक - **These are primarily descriptive and aim to explain to the reader a particular situation, event, describe the problem, and provide an existing solution.**

हे प्रामुख्याने वर्णनात्मक आहेत आणि विशिष्ट परिस्थिती, घटना वाचकांना समजावून सांगण्यासाठी, समस्येचे वर्णन करणे आणि तोडगा काढणे हे या पद्धतीचे उद्दिष्ट आहे.

2. *Exploratory* अन्वेषण - **This form is used to prepare information before the main investigation. (Like a Pilot study)**

हि पद्धत मुख्य तपासणी पूर्वी माहिती तयार करण्यासाठी वापरला जाते. (प्रारंभिक अभ्यास)

3. *Cumulative* संचयी - **It is used to analyze previously collected information to generalize past investigations.**

याचा उपयोग भूतकाळातील तपासण्या सामान्य करण्यासाठी मागील संग्रहित माहितीचे विश्लेषण करण्यासाठी केला जातो.

Sources of information used in Case Study: व्यक्ती अभ्यास पद्धतीमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या माहितीचे स्रोत:

- 1. *Direct observation*** थेट निरीक्षण – **observing the subject in natural setting.**
नैसर्गिक परिस्थितीमध्ये व्यक्तीचे निरीक्षण.
- 2. *Interviews*** मुलाखती - **it can involves structured questions. closed or open ended**
यात संरचित प्रश्न असू शकतात. बंद किंवा मुक्त प्रश्न
- 3. *Documents*** कागदपत्रे - **letters, newspaper articles, administrative records, etc.. .**
अक्षरे, वृत्तपत्रांचे लेख, प्रशासकीय नोंदी इ.
- 4. *Archival records*** संग्रह अभिलेख - **census records, survey records, etc.**
जनगणना रेकॉर्ड, सर्वेक्षण रेकॉर्ड इ.
- 5. *Physical artifacts*** भौतिक कृत्रिम वस्तू - **tools, objects, instruments and other artifacts.**
साधने, वस्तू, उपकरणे आणि इतर कलाकृती.

▪ **Strengths of case study method:** व्यक्ती अभ्यास पद्धतीचे फायदे :

- **Provide detailed description of specific and rare cases.**

विशिष्ट आणि दुर्मिळ प्रकरणांचे तपशीलवार वर्णन

- **It allows to study the complex relationship between phenomena, context and people.**

हे विशिष्ट परिस्थिती , संदर्भ आणि लोक यांच्यातील जटिल संबंध अभ्यासता येतात.

- **It is valuable in analyzing continuously the life of a social unit to dig out the facts.**

वस्तुस्थिती शोधून काढण्यासाठी सामाजिक घटकाच्या जीवनाचे निरंतर विश्लेषण करण्यासाठी हि पद्धती महत्त्वपूर्ण आहे.

- **It studies a social unit in its entire perspectives. It means there is no sampling in case study method.**

हे त्याच्या संपूर्ण दृष्टीकोनातून सामाजिक घटकाचा अभ्यास करते. याचा अर्थ या पद्धतीमध्ये कोणताही नमुना नसतो.

▪ **Limitations of case study method: व्यक्ती अभ्यास पद्धतीच्या मर्यादा :**

- **Case study method may have the errors of memory and judgment.**
व्यक्ती अभ्यास पद्धतीत स्मरणशक्ती आणि निर्णयामधील त्रुटी असू शकतात.
- **This method is very difficult and no layman can conduct this method.**
ही पद्धत अत्यंत अवघड आहे आणि कोणताही सामान्य माणूस ही पद्धत करू शकत नाही.
- **This method is depend on situation and have no fixed limits of investigation.**
ही पद्धत परिस्थितीवर अवलंबून आहे आणि तपासणीची निश्चित मर्यादा नाही.
- **This method is more costly and time consuming as compare to other methods of data collection.**
माहिती संकलनच्या इतर पद्धतींच्या तुलनेत ही पद्धत अधिक महाग आणि वेळ घेणारी आहे.
- **Due to narrow study the discrimination & bias can occurs in the investigation of a social unit.**
संकुचित अभ्यासामुळे सामाजिक घटकाच्या तपासणीत भेदभाव आणि पक्षपात होऊ शकतो.

5. Interview मुलाखत

- **The interview method of collecting data involves presentation of oral-verbal stimuli and reply in terms of oral-verbal responses.**

माहिती गोळा करण्याच्या मुलाखतीच्या पद्धतीमध्ये तोंडी-शाब्दिक उत्तेजनांचे (प्रश्न) सादरीकरण आणि तोंडी-शाब्दिक प्रतिसादाच्या संदर्भात उत्तर समाविष्ट आहे.

- **This method can be used through personal interviews and, if possible, through telephone interviews.**

ही पद्धत वैयक्तिक मुलाखतीद्वारे आणि शक्य असल्यास टेलिफोन मुलाखतीद्वारे वापरली जाऊ शकते.

- **Quite often interviews are recorded by the researcher and the data written up as a subscript.**

बऱ्याचदा मुलाखती संशोधका द्वारे रेकॉर्ड करून नंतर सबस्क्रिप्ट म्हणून लिहिलेल्या डेटाद्वारे नोंदवल्या जातात.

Types of interview: मुलाखतीचे प्रकार:

1. *Structured interviews* संरचित मुलाखतीं- involve the use of a set of predetermined questions and of highly standardized techniques of recording.

यामध्ये पूर्वनिश्चित प्रश्नांच्या संचाचा वापर आणि रेकॉर्डिंगच्या अत्यंत प्रमाणित तंत्रांचा समावेश आहे.

2. *Non-structured interviews* असंरचित मुलाखत - the interviewer is allowed much greater freedom to ask questions and recording responses.

मुलाखतदारास प्रश्न विचारण्यास आणि प्रतिसाद नोंदविण्यापेक्षा बरेच अधिक स्वातंत्र्य आहे.

Strengths of interview method: मुलाखतीच्या पद्धतीचे फायदे :

- **More information and that too in greater depth can be obtained.**

सखोल माहिती आणि तीसुद्धा मोठ्या प्रमाणावर मिळू शकते.

- **There is greater flexibility under this method as the opportunity to restructure questions is always there.**

या पद्धतीमध्ये अधिक लवचिकता आहे कारण प्रश्नांची पुनर्रचना करण्याची संधी नेहमीच असते.

- **The language of the interview can be adopted to the ability or educational level of the person interviewed.**

मुलाखतीची भाषा मुलाखत घेतलेल्या व्यक्तीच्या क्षमता किंवा शैक्षणिक पातळीवर स्वीकारली जाऊ

- **The interviewer can collect supplementary information.**

मुलाखत घेणारा पूरक माहिती गोळा करू शकतो.

Limitations of interview method: मुलाखतीच्या पद्धतीच्या मर्यादा:

- **It is a very expensive and time consuming method, specially when large and widely spread geographical sample is taken.** ही एक अतिशय महाग आणि वेळ घेणारी पद्धत आहे, विशेषतः जेव्हा अभ्यास व्यक्ती मोठ्या आणि भौगोलिक दृष्ट्या व्यापक प्रमाणात पसरलेले असतात.
- **There remains the possibility of the bias of interviewer as well as that of the respondent.** मुलाखतदाराचे तसेच प्रतिवादीचे पक्षपाती होण्याची शक्यता आहे.
- **Effective interview presupposes proper rapport with respondents that would facilitate free and frank responses. This is often a very difficult requirement.** प्रभावी मुलाखत ती असते ज्यामध्ये मुलाखतकर्ता हा प्रतिसादकर्त्यांशी योग्य आणि स्पष्ट प्रतिसादांना मदत करेल असे संबंध प्रस्थापित करतो . हे सहसा खूप कठीण असते.

6. Testing चाचणी

“A test is merely a series of tasks which is used to measure a sample of a person’s behavior at given time”.

“चाचणी ही केवळ कार्यांची मालिका असते जी एखाद्या वेळी एखाद्या व्यक्तीच्या वागणुकीचे अभ्यास करण्यासाठी वापरली जाते.”

**Tests may be – Oral
Practical
Written**

चाचण्या ह्या - तोंडी
प्रायोगिक
लेखी

Strengths of testing: चाचणीचे फायदे:

- **It can be easily administered.** हे सहजपणे अंमलबजावणी केली जाऊ शकते.
- **All degrees of comprehensiveness and accuracy are possible.** व्यापकता आणि अचूकतेचे सर्व अंश शक्य आहेत.
- **Testing helps to measure the objectives such as ability to criticize to interpret, to express.** चाचणीच्या सहाय्याने विशिष्ट उद्दिष्टे जेसे टीका करण्याची क्षमता, स्पष्टीकरण क्षमता, व्यक्त होण्याची क्षमता याचे मापन करता येते.

Limitations of Testing: चाचणीच्या मर्यादा:

- **Low validity - subjectiveness, bluffing spelling, grammar vocabulary** कमी वैधता – व्यक्तिनिष्ठता, अस्पष्ट शब्दलेखन, व्याकरण शब्दसंग्रह
- **Low reliability – improper grading, comparisons, no objectiveness** कमी विश्वासाहता - अयोग्य प्रमाणके, तुलना, वस्तुनिष्ठता नाही
- **Low usability – time consuming, evaluation is tedious, costly** कमी उपयोगिता - वेळ घेणारे, मूल्यमापन कंटाळवाणे, खर्चिक

7. Experiment प्रयोग

“An experiment is a procedure carried out to support, refuse, or validate a hypothesis.”

“प्रयोग म्हणजे एखाद्या कल्पनेला समर्थन, नकार किंवा वैध करण्यासाठी केली जाणारी एक प्रक्रिया.”

- **In educational psychology we perform experiments in Laboratory, classrooms or out side the classrooms.** शैक्षणिक मानसशास्त्रात आपण प्रयोगशाळेत, वर्गात किंवा वर्गाच्या बाहेर प्रयोग करतो.
- **Experiment is used to study the cause and effect of human behavior.**
e.g. effect of anxiety, drugs, participation in co curricular activities, effectiveness of particular teaching or learning programme, etc.

मानवी वर्तनाचे कारण आणि परिणाम याचा अभ्यास करण्यासाठी प्रयोग केला जातो.

उदा. चिंता, ड्रग्स, सह-शालेय कार्यक्रमात सहभाग, विशिष्ट अध्यापन किंवा शिक्षण कार्यक्रमाची प्रभावीता इ.

- **From the conclusions of the experiment certain conclusions are drawn and theories or principles are formulated** प्रयोगाच्या निष्कर्षांवरून काही निष्कर्ष काढले जातात आणि सिद्धांत किंवा तत्व तयार केले जातात

Features: वैशिष्ट्ये:

- **Requires two persons Experimenter and subject.** दोन व्यक्ती आवश्यक प्रायोजक (प्रयोग घेणारा) आणि प्रयोज्य (ज्याचावर प्रयोग घ्यायचा तो).
- **Conducted on live human being.** जिवंत मनुष्यावरच प्रयोग केले जाऊ शकतात
- **Conducted in controlled conditions.** नियंत्रित परिस्थितीत आयोजित.

▪ ***Strengths of experiment method:*** प्रयोग पद्धतीचे फायदे :

- **Provides conclusions that are specific.** विशिष्ट निष्कर्ष प्रदान करते.
- **The results of experimental research can be duplicated.** प्रायोगिक संशोधनाचे निकाल पुन्हा पडताळले जाऊ शकतात.
- **It provides researchers with a high level of control.** हे संशोधकांना उच्च स्तरीय नियंत्रण प्रदान करते.
- **It is scientific and objective method.** ही वैज्ञानिक आणि वस्तुनिष्ठ पद्धत आहे.
- **It can be combined with other research methods.** हे इतर संशोधन पद्धतींसह एकत्र केले जाऊ शकते.

▪ ***Limitations of experiment method:*** प्रयोग पद्धतीच्या मर्यादा :

- **Possibility of human error.** मानवी त्रुटीची शक्यता.
- **It is a time-consuming process.** ही वेळ घेणारी प्रक्रिया आहे.
- **Extraneous variables cannot always be controlled.** बाह्य चले नेहमी नियंत्रित केले जाऊ शकत नाहीत.
- **Situations created for experiment are artificial therefore the behavior studied may differ from natural behavior.** प्रयोगासाठी तयार केलेली परिस्थिती कृत्रिम आहे म्हणूनच अभ्यास केलेले वर्तन नैसर्गिक वागणुकीपेक्षा भिन्न असू शकते.

1.2 Major Schools and their contribution of psychology

1. Structuralism रचनावाद

- **German Professor Wilhelm Wundt (1832-1920)**
- **He opened world's first psychological lab in Leipzig in 1879 for the purpose of the systematic study of mind.** मनाच्या पद्धतशीर अभ्यासाच्या उद्देशाने त्याने १८७९ मध्ये लाइपझिगमध्ये जगातील प्रथम मानसशास्त्रीय प्रयोगशाळा उघडली.
- **He focused on analysis of structure of mind by using introspection. This approach to psychology is called as structuralism.** आत्मनिरीक्षण पद्धती वापरून मनाच्या रचनेच्या विश्लेषणावर त्यांनी भर दिला. मानसशास्त्राच्या या दृष्टिकोनास रचनावाद असे म्हणतात.
- **Psychology is science of consciousness or study of experiences**
- Edward Bradford Titchener (1867-1927) .
मानसशास्त्र बोधावास्थेचे शास्त्र आहे किंवा अनुभवांचा अभ्यास आहे.
- एडवर्ड ब्रोडफोर्ड टीचनेर (१८६७-१९२७)
- **Consciousness = Physical sensation + Feelings + Images**
बोधावस्था = शारीरिक संवेदना + भावना + प्रतिमा

➤ **Contribution of structuralism in Psychology** मानसशास्त्रात रचनावादाचे योगदान

- **Establishment of psychology as an independent and organized discipline.**
स्वतंत्र आणि संघटित शाखा म्हणून मानसशास्त्राची स्थापना
- **It provided introspection as a method of studying behavior.**
वर्तणुकीचा अभ्यास करण्याची एक पद्धत म्हणून आत्मपरीक्षण पद्धत विकसित केली.
- **It has made psychology a subject of scientific study and experimentation.**
यामुळे मानसशास्त्र हा वैज्ञानिक अभ्यासाचा आणि प्रयोगाचा विषय बनला आहे.

➤ **Contribution to Education**

- **Learning experiences.** अध्ययन अनुभव
- **Image formation** प्रतिमा निर्मिती
- **Emotional development of a student** विद्यार्थ्यांचा भावनिक विकास

2. Associationism (साहचर्यवाद)

- **A specific incidence reminds us about another specific incidence.**
एखादी विशिष्ट घटना आपल्याला दुसऱ्या विशिष्ट घटनेची आठवण करून देते.
- **Greek Philosopher Aristotle- Base of the Associationism.**
ग्रीक तत्वज्ञ अरीस्टोटल – साहचर्यवादाचा पाया
- **E.L. Thorndike and Evan Pavlov- Father of Associationism.**
ई.एल. थॉर्नडाईक आणि इव्हन पावलोव्ह- साहचर्यवादाचे जनक.

■ **Nature of Associationism** साहचर्यवादाचे स्वरूप

- **Memory and association - similarity , contrast, contiguity or nearness**
स्मरण आणि साहचर्य - समानता, विरुद्धता, सामर्थ्य किंवा निकटता
- **Association of ideas** कल्पनांचे साहचर्य
  - **Law of contiguity** सामिपतेचा नियम
  - **Law of Primacy** प्राथमिकतेचा नियम
  - **Law of similarity** समानतेचा नियम
  - **Law of Recency** आधुनिकतेचा नियम
  - **Law of contrast** विरुद्धतेचा नियम
  - **Law of Intensity** प्रबलनाचा नियम

➤ **Contribution of associationism in the development of Psychology** मानसशास्त्राच्या विकासात साहचर्यवादाचे योगदान

- **Use of experiments for the study of psychology.** मानसशास्त्राच्या अभ्यासासाठी प्रयोगांचा वापर.
- **Animal Psychology** प्राण्यांचे मानसशास्त्र
- **Learning can be created with some purposeful systematic efforts.** काही हेतूपूर्ण पद्धतशीर प्रयत्नांनी अध्ययन घडवून आणले जाऊ शकते.
- **It has given five rules of association.** यामध्ये साहचर्याचे पाच नियम सांगितले आहेत.

➤ **Contribution to Education** शिक्षणातील योगदान

- **Thinking, memorizing are very important processes for complete development of learner.**
Associationism has introduced development of memorizing process with the help of association.
अध्ययनार्थीच्या पूर्ण विकासासाठी विचार करणे, लक्षात ठेवणे या अत्यंत महत्त्वपूर्ण प्रक्रिया आहेत. साहचर्याच्या मदतीने प्रक्रियेचा स्मरण प्रक्रियेचा विकास होतो हे साहचर्यवादाने सांगितले .
- **Thorndike - Teachers can motivate their students for learning with help of rules of associationism.**
शिक्षक त्यांच्या विद्यार्थ्यांना साहचर्याच्या नियमांच्या मदतीने शिकण्यासाठी प्रवृत्त करू शकतात.
- **By creating association in ideas one can help for the effective learning and memorizing of concepts.**
कल्पनांमधील साहचर्य व्यक्तीला प्रभावी अध्ययन आणि संकल्पनांचे स्मरण करण्यास मदत करू शकते.
- **Shaping of right habits and extinction of wrong habits can be possible with the help of conditioning.**
अभिसंधानाच्या सहाय्याने योग्य सवयी तयार करणे आणि चुकीच्या सवयींचा नाश करणे शक्य आहे.

3. Psychoanalysis or Psychoanalytic school (मनोविश्लेषणवाद)

- **Sigmund Freud- father of Psychoanalysis (1900).**

Carl Jung and Alfred Adler contributed later.

सिगमंड फ्रायड- मनोविश्लेषणवादाचे जनक (1900).

कार्ल जंग आणि अल्फ्रेड अँडलर यांनी नंतर योगदान दिले.

- **Reason behind the mental illness lies in the past experiences of person's life.**

मानसिक आजारामागील कारण हे व्यक्तीच्या आयुष्यातील भूतकाळातील अनुभवांमध्ये आहे.

- **Clinical methods used by Freud- 1. Hypnotism (संमोहन)**

फ्रायडने वापरलेल्या चिकित्सा पद्धती

2. Mental Catharsis (मनोविरेचन)

3. Free Association (मुक्त साहचर्य)

4. Dream Analysis (स्वप्न विश्लेषण)

Nature of Psychoanalysis मनोविश्लेषणवादाचे स्वरूप :

- **Consciousness and unconsciousness (बोधावस्था आणि अबोधावस्था)**

- **Ego and libido (अहम आणि कामभावना)**

- **Organization of Psyche (मनोरचना) - Id [इदम/ जीवात्मा]**

Ego [अहम/ बोधात्मा]

Super-ego [परहम/ विवेकात्मा]

➤ **Contribution of Psychoanalysis in development Psychology** मानसशास्त्राच्या विकासामध्ये मनोविश्लेषणवादाचे योगदान

- **Study of hysteria or mental illness with help of medical science.** वैद्यकीय ज्ञानाच्या सहाय्याने उन्माद किंवा मानसिक आजाराचा अभ्यास.
- **Turned attention towards the concepts conscious and unconscious mind, unconscious motives, organization of psyche and types of personality which was previously unknown.** अबोध आणि सबोध मन, अबोध प्रेरक, मनोरचना आणि व्यक्तिमत्त्वाचे प्रकार याकडे पूर्वी माहित नसलेल्या संकल्पना ज्ञात झाल्या.

➤ **Contribution of Psychoanalysis in education** मनोविश्लेषणवादाचे शिक्षणातील योगदान

- **Psychoanalysis suggested that teacher should try to understand different aspects of students mind .** मनोविश्लेषणवादने असे सुचवले की शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांच्या मनातील विविध पैलू समजून घेण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.
- **Psychoanalysis helps the teachers to find out the causes of mental problems among the students.** मनोविश्लेषणवाद शिक्षकांना विद्यार्थ्यांमधील मानसिक समस्येची कारणे शोधण्यात मदत करतात.
- **There are two types of personality introvert and extrovert. By Understanding this, teachers can help their students to adjust with others.** व्यक्तिमत्व अंतर्मुखी आणि बहिर्मुख असे दोन प्रकार आहेत. हे समजून घेऊन शिक्षक त्यांच्या विद्यार्थ्यांना इतरांशी जुळवून घेण्यात मदत करू शकतात.

4. Behaviorism (वर्तनवाद)

- **John B. Watson- the whole idea of consciousness is absurd. It cannot be proved.**
जॉन बी वॉटसन- बोधावास्थेची संपूर्ण कल्पना हास्यास्पद आहे. व ती सिद्ध करता येत नाही
- **Behaviorism as a method of studying behavior focused its attention totally on the overt or observable behavior.** वर्तणुकीचा अभ्यास करण्याची पद्धत म्हणून वर्तनवाद पूर्णपणे त्याचे लक्ष पूर्णपणे स्पष्ट किंवा निरीक्षण करण्यायोग्य वर्तनावर केंद्रित करते.
- **The theory is in fact based on the findings of Ivan Pavlov's classical conditioning.**
इवान पावलोव्हच्या अभिजात अभिसंधनाच्या निष्कर्षावर आधारित आहे.
- **He recommended Observation and experimental method. And rejected introspection.** त्यांनी निरीक्षण आणि प्रयोगात्मक पद्धतीची शिफारस केली. आणि आत्मनिरीक्षण नाकारले.
- **Psychology is science of study of behavior. And its aim is to control the behavior and to predict the behavior.** मानसशास्त्र हे वर्तनाचा अभ्यास करण्याचे शास्त्र आहे. आणि त्याचे उद्दीष्ट वर्तन नियंत्रित करणे आणि वर्तनाविषयी अनुमान करणे हे आहे.

➤ **Contribution of Behaviorism in development Psychology** वर्तनवादाचे मानसशास्त्राच्या विकासातील योगदान

- **Before behaviorism the study of psychology was influenced by subjective methods.** वर्तनवादाच्या उगमपूर्वी मानसशास्त्राच्या अभ्यासावर व्यक्तिनिष्ठ पद्धतींचा प्रभाव होता
- **Behaviorism studied complex human behavior objectively.** वर्तनवादामध्ये जटिल मानवी वर्तनाचा वस्तुनिष्ठपणे अभ्यास केला गेला.
- **New concepts like stimulus, response, habits, learning and conditioning were introduced.** प्रेरणा, प्रतिसाद, सवयी, अध्ययन आणि अभिसंधान यासारख्या नवीन संकल्पना आणल्या गेल्या.

➤ **Contribution of Behaviorism in education** वर्तनवादाचे शिक्षणाच्या विकासातील योगदान

- **They highlighted the role of environment in shaping the behavior of a child.** बालकाच्या वागण्याला आकार देण्यामध्ये सभोवतालच्या वातावरणाची भूमिका त्यांनी प्रकाशात आणली.
- **Advocated the use of reinforcement and rewards for the acquisition of desirable behavior.** इच्छित वर्तन संपादन करण्यासाठी प्रबालन आणि बक्षिसे वापरण्याचे समर्थन केले.
- **Highlighted the role of motivation in learning.** अध्ययन प्रक्रियेतील 'प्रेरणे'च्या स्थानावर प्रकाश टाकला.

5. Gestalt Psychology or Gestaltism (समष्टीवाद)

- **Max Wertheimer, Kurt Koffka, Wolfgang Kohler, and Kurt Lewin from Germany gave birth to new school called Gestalt psychology.** जर्मनीतील मॅक्स वर्थाइमर, कर्ट कोफ्का, वुल्फगॅंग कोहलर आणि कर्ट लेविन यांनी सामष्टीवाद नावाच्या नवीन विचारप्रवाहाला जन्म दिला.
- **Gestalt means organized whole in contrast to collection of a parts.** समष्टी म्हणजे विविध भाग एकत्रित करण्याऐवजी समग्र आकलन करणे
- **Individual perceives the thing as whole and not as a collection of its constituents.** व्यक्तीला एखाद्या संकल्पानेचे आकलन समग्रपणे होते. वेगवेगळ्या भागांना एकत्र ठेऊन संकल्पनेचे आकलन होत नाही.
- **Gestaltism used the term 'Insight' to describe human behavior.** सामष्टीवादाने मानवी वर्तनाचे वर्णन करण्यासाठी 'अंतर्दृष्टी' हा शब्द वापरला.
  - **Perception as whole** समग्र आकलन
  - **seeing & judging the relationships** परस्पर संबंध पाहणे आणि निष्कर्ष काढणे.
  - **taking immediate decision & behaving accordingly** त्वरित निर्णय घेऊन त्यानुसार वागणे

The unified whole is different from the sum of the parts.

➤ Contribution of Gestaltism in development Psychology

- **Gestaltists mentioned that the whole is always greater than its parts.** सामष्टीवादीनमूद करतात की संपूर्ण त्याच्या भागापेक्षा नेहमीच मोठे असते.
- **Behavior is not mechanical process its thoughtful action.** वर्तणूक ही यांत्रिक प्रक्रिया नाही ही एक विचारपूर्वक केलेली क्रिया आहे.

➤ Contribution of Gestaltism in education

- **The curriculum and subject matter is always organized as whole. The activities are so framed as to reflect unity in them.** अभ्यासक्रम आणि विषय नेहमीच संपूर्णपणे आयोजित केले जातात. त्यांच्यातील एकसंधता प्रतिबिंबित करण्यासाठी क्रियांची रचना केली जाते.
- **Presenting learning material in a Gestalt form and then proceeding in to parts.** अध्ययन आशय समग्रपणे सदर करणे आणि त्याचे एक एक भाग समजावून सांगत पुढे जाणे.
- **Gestaltism has notable feature that it makes the task perception.** कार्याचे सामग्र आकलन हे सामाष्टीवादाचे वैशिष्ट्य आहे.

6. Humanist Psychology (मानवतावाद)

- **Reflects in the recent trends of humanism.** मानवतावादाच्या अलीकडील विचारधारेत प्रतिबिंबित होते.
- **Abraham Maslow, Carl Rogers, Gordon Allport and others have contributed its growth.** अब्राहम मास्लो, कार्ल रॉजर्स, गॉर्डन ऑलपोर्ट आणि इतरांनी त्याच्या वाढीसाठी योगदान दिले आहे.
- **It gives more value to the human being by not considered him as sophisticated machine.** हे मनुष्याला अत्याधुनिक यंत्र म्हणून न मानता अधिक मूल्य देते.

7. Cognitive Psychology (बोधात्मक मानसशास्त्र)

- **This school is result of wave of intellectualism.** हा वाद बौद्धिकतेच्या लाटेचा परिणाम आहे.
- **Cognitive psychology studies man's thinking memory, perception, and other mental processes for the understanding of higher mental functions like insight, creativity and problem solving .** अंतर्ज्ञान, सर्जनशीलता आणि समस्येचे निराकरण यासारख्या उच्च मानसिक कार्ये समजून घेण्यासाठी बोधात्मक मानसशास्त्र मनुष्याच्या विचारशक्ती, समज आणि इतर मानसिक प्रक्रियेचा अभ्यास करतो.